https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.01.068
УДК 340.1; 346.1; 346.9

О.М. ВІННИК, чл.-кор. Національної академії правових наук України, д-р юрид. наук, проф., голов. наук. співроб. відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України, м. Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-9397-5127

ЗАХИСТ ПРАВ КОРИСТУВАЧІВ ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: електронні комунікації, користувачі електронних комунікаційних послуг, цифрові права, індивідуальна кібербезпека, удосконалення правового регулювання.

Порушено проблему захисту прав користувачів електронних комунікаційних послуг в умовах надзвичайних станів, зокрема й під час війни та загроз ядерної небезпеки, спричиненої захопленням російськими окупантами Чорнобильської та Запорізької атомних станцій. З використанням деяких методів наукового пізнання виявлено загрози для користувачів таких послуг, актуальні за будь-яких станів (зловживання цифровими правами, кіберзлочинність, монополістичні зловживання у сфері електронних комунікацій, брак професіоналізму чи доброчесності у надавачів електронних комунікаційних послуг, вади правового регулювання відносин у зазначеній сфері), а також загрози, що набули особливої актуальності за воєнного стану (індивідуальна кіберврразливість / кібернезахищеність більшості українців, яку російські окупанти використовують як зброю проти України); проаналізовано стан українського законодавства з точки зору захисту прав користувачів електронних комунікаційних послуг; виявлено проблеми правового регулювання із зазначених питань і запропоновано шляхи їхнього вирішення. Виявлено універсальні правові механізми захисту прав користувачів електронних комунікацій (обов'язковість авторизації та ліцензування радіочастотного спектра для надавачів електронних комунікаційних послуг, певні пов'язані з цим обов'язки, зокрема дотримання вимог технічного регулювання, прозорість відносин, що забезпечується цифровою регуляторною платформою, система органів, що опікуються сферою електронних комунікацій з метою дотримання вимог законодавства про електронні комунікації, антимонопольне регулювання цієї сфери), а також прогалини у системі захисту прав користувачів, а саме: відсутність законодавчих положень щодо цифрових прав і цифрових обов'язків громадян в Конституції України та згадки про індивідуальні кібербезпеку та кіберзахист в Законі України від 05.10.2017 № 2163-VIII «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Запропоновано усунути прогалини у правовому регулюванні з метою забезпечення ефективнішого захисту прав користувачів електронних комунікаційних послуг, зокрема й цифрових прав, серед яких право доступу до Інтернету та право на індивідуальні кібербезпеку й кіберзахист відіграють особливо важливу роль в умовах надзвичайних ситуацій, а особливо — в умовах російської агресії та пов'язаних із цим небезпек.

Популярні в умовах цифровізації основних сфер суспільного життя електронні комунікаційні послуги (далі ЕКП) стали у пригоді в умовах війни, розв'язаної Російською Федерацією. ЕКП — це послуга,

Цитування: Вінник О.М. Захист прав користувачів електронних комунікаційних послуг в умовах війни. *Економіка та право*. 2022, № 1. С. 68—78. https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.01.068

що полягає у прийманні та/або передаванні інформації через електронні комунікаційні мережі (окрім послуг з редакційним контролем змісту інформації, що передається за допомогою електронних комунікаційних мереж і послуг) (п. 27 ст. 2 Закону України від 16.12.2020 № 1089-IX «Про електронні комунікації»). Для більшості громадян України подібні послуги стали частиною їхнього повсякденного життя, як і гаджети (смартфони, планшети, ноутбуки тощо), за допомогою яких забезпечується надання ЕКП. У надзвичайних умовах коронавірусної пандемії, а особливо в умовах війни, ЕКП стали у значній пригоді: використання онлайнових ресурсів для збору коштів на підтримку Збройних Сил України, для допомоги біженцям від страхіть війни та постраждалим від агресивних дій російських окупантів, інформування громадян про небезпеку та коридори евакуації, спілкування з використанням мобільного та Інтернетного зв'язку тощо. Довоєнні плани забезпечити всіх вакцинованих громадян пенсійного віку смартфонами [1] мали б розширити коло осіб, які користуються цими перевагами.

Проте усім явищам суспільного життя притаманні дві сторони — позитивна та її протилежність. І цифровізація не стала винятком: серед ризиків цифровізації (у ракурсі широкого використання смартфонів зокрема) — питання кібербезпеки / кіберзахисту [2]: від їхнього неналежного стану постраждало вже чимало українців (вкрадені з карток гроші, взяті зловмисниками кредити на ім'я власника смартфону / банківської картки з використанням цифрових документів, надсилання фейкової інформації про стан воєнних дій та коридори евакуації).

І тут варто наголосити на відсутності в законах України положень про цифрові права громадян, серед яких — право на кібербезпеку, адже використання смартфонів, планшетів, ноутбуків тощо потребує захисту від зловживань цифровими можливостями недобросовісними особами, а то й від кіберзлочинців. Постраждалими зазвичай є мало обізнані з питань кібербезпеки громадяни, а це — більшість користувачів. Натомість реклама згаданих гаджетів замовчує про ризики їхнього використання, а відсутність під час їхнього придбання будь-якої доступної та зрозумілої для пересічних громадян інструкції з кібербезпеки грає на руку зловмисникам, зокрема російським окупантам. Це важлива складова захисту прав користувачів / споживачів у сфері електронних комунікацій, але не єдина.

Проблема захисту прав і законних інтересів користувачів ЕКП порушувалася дослідниками неодноразово. Водночас це стосувалося певних аспектів (щодо цифровізації / цифрової економіки [3 4 5]) або в контексті положень нового акта — Закону України від 16.12.2020 № 1089-IX «Про електронні комунікації» [6 7 8]. Проблеми кібербезпеки висвітлювались у ракурсі захисту публічних інтересів — національних та міжнародних [9 10], натомість питання індивідуального кіберзахисту як одного з цифрових прав людини залишилися без належного висвітлення. Окрім того, зазначені дослідження проводилися за мирного часу і, природно, не віддзеркалювали проблем, що особливої актуальності набули в умовах воєнного стану.

Метою статті є виявлення (з використанням комплексу методів наукового пізнання — діалектичного, формально-логічного, синергетичного, системного аналізу, прогностичного, порівняльно-правового та інших) проблем захисту прав і законних інтересів користувачів ЕКП не лише за звичайного донедавна стану миру, а й в умовах нових загроз суспільному благополуччю — війни, ядерної загрози, спричиненої захопленням російськими окупантами атомних електростанцій — законсервованої Чорнобильської та активної Запорізької. І як ніколи актуальним є визначення сучасного життя епохою загроз / ризиків [11], що потребує нових підходів до нормативно-правового забезпечення суспільних відносин з метою захисту як публічних інтересів (національної безпеки, народного здоров'я тощо), так і приватних інтересів громадян (на особисті кіберзахист і кібербезпеку зокрема).

Доцільно виділити дві складові у цьому дослідженні:

1) правові механізми захисту прав користувачів відповідно до Закону України «Про електронні комунікації» як актуальні за будь-яких обставин;

2) проблеми індивідуальних кібербезпеки / кіберзахисту, що набули особливої злободенності в умовах війни як складові національної кібербезпеки / кіберзахисту.

Закон України «Про електронні комунікації» (Закон про ЕК), що набув чинності 01.01.2022, передбачає деякі заходи, спрямовані на захист прав користувачів, зокрема вимоги до надавачів послуг у цій сфері, що підтверджують їхню спроможність надавати послуги відповідної якості з дотриманням встановлених вимог; наявність системи органів, які опікуються зазначеною сферою з метою підтримання встановленого законом порядку; положення щодо технічного регулювання, яке покликане забезпечити надання послуг відповідної якості; прозорість відносин, що забезпечується цифровою платформою; можливість вирішення конфліктів / спорів в онлайновому режимі; можливість застосування санкцій за порушення встановлених вимог надавачами послуг у сфері електронних комунікацій; антимонопольно-конкурентне регулювання, покликане до встановлення та збереження цивілізованих умов конкурентної боротьбі на ринку електронних комунікацій.

Розглянемо ці положення нижче, оскільки в умовах воєнного стану особливої актуальності набули проблеми індивідуального кіберзахисту та кібербезпеки українців, чию кібервразливість окупанти нерідко використовують як зброю проти України. Проблема кібербезпеки не нова, у зв'язку з цим ще 2017 р. ухвалено Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (далі Закон про кібербезпеку), який має на меті захист національних інтересів України у кіберпросторі й визначає основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки. Спрямування цього Закону на забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави вельми важливе, проте проблема індивідуального кіберзахисту громадян України залишається поза увагою цього Закону. Про це свідчать положення ст. 4 Закону про кібербезпеку, відповідно до якої об'єктами кібербезпеки є: 1) ***конституційні права та свободи людини і громадянина***; 2) суспільство, сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища; 3) держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність; 4) національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави; 5) об'єкти критичної інфраструктури. Водночас у Конституції України від 1996 р. немає положень про цифрові права та цифрові обов'язки громадян, зокрема й права на кібербезпеку та кіберзахист, а отже, ці права не захищаються згаданим Законом. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018—2020 рр., ухвалена ще 17.01.2018, виконала свою роль щодо стимулювання цифровізації, проте була розрахована на період до 2020 р. і була підзаконним актом, який ні в якому разі не доповнить конституційні положення.

Подібні (до згаданих) положення щодо захисту конституційних прав та свобод в умовах надзвичайних (зокрема й воєнного) станів містяться в Кодексі цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. Отже, цифрові права (щодо доступу до Інтернету, на кіберзахист / кібербезпеку тощо) залишаються поза правовим полем, оскільки Конституція України не закріплює їх як права українських громадян.

У разі доповнення Основного закону України згаданими положеннями ситуація змінюється, хоча, природно, що уповноважені у сфері кібербезпеки органи держави не спроможні стати на перепоні порушення цифрових прав кожного, хто використовує цифрові ресурси. Проте вони могли б попередити (у більшості випадків) цифрові зловживання, забезпечивши громадян України в простій та доступній формі необхідною інформацією щодо індивідуальної кібербезпеки та кіберзахисту, розробивши посібник / курс лекцій (в електронній і паперовій версіях) про основні заходи індивідуальної кібербезпеки під час користування Інтернетом (використання *VPN*, періодичність зміни паролей, вимоги до них тощо) та періодично оновлюючи інформацію про індивідуальні кібербезпеку / кіберзахист.

У ст. 6 Закону про кібербезпеку йдеться про кіберзахист об'єктів критичної інфраструктури, зокрема загальні вимоги до їхнього кіберзахисту, що мають затверджуватися Кабінетом Міністрів України, а в банківській системі України — Національним банком України. Стосовно індивідуального кіберзахисту це могли б бути періодично оновлювані Рекомендації, запропоновані уповноваженим ор-

ганом (Міністерство цифрової трансформації України, наприклад), а також короткий курс лекцій щодо основних засад такого кіберзахисту. Під час продажу гаджетів громадянам (особливо пенсійного віку, з огляду на відсутність у більшості з них знань з інформатики) доцільно пропонувати (або навіть надавати в паперовій формі) відповідні Рекомендації з кібербезпеки.

В умовах війни індивідуальна кібербезпека — складова національної кібербезкпеки, оскільки індивідуальну кібервразливість українців російські окупанти використовують на шкоду Україні.

З метою підвищення рівня кібербезпеки в Україні, як на загальнодержавному рівні, так і на індивідуальному, необхідно закріпити правові механізми, спрямовані на підвищення індивідуальних кібербезпеки та кіберзахисту (див. у Висновках).

Окрім індивідуальних кіберзахисту та кібербезпеки, система правових механізмів захисту прав користувачів Закону про ЕК, що забезпечують такий важливий в умовах війни доступ до Інтернету, містить ще деякі засоби, спрямовані на захист прав користувачів, на які слід звернути увагу.

Насамперед варто наголосити на прозорості відносин у сфері електронних комінкацій, що забезпечується цифровою платформою, яка відповідно до ст. 8 Закону про ЕК є автоматизованою інформаційно-аналітичною системою регуляторного органу, що використовується для виконання ним повноважень, передбачених Законом про ЕК, та надання адміністративних послуг в електронному вигляді, електронного обміну інформацією, документами та взаємодії з постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг, постачальниками радіообладнання, користувачами радіочастотного спектра та ресурсів нумерації, користувачами послуг. Ця платформа забезпечує: 1) доступ до відповідних реєстрів (постачальників електронних комунікаційних мереж та послуг; ліцензій на користування радіочастотним спектром; присвоєнь радіочастот загальних користувачів; первинного розподілу ресурсів нумерації; радіообладнання та випромінювальних пристроїв; бази даних перенесених номерів з дотриманням вимог Закону України від 01.06.2010 № 2297-VI «Про захист персональних даних»; геоінформаційної системи для географічних оглядів доступності на території України мереж широкосмугового доступу (фіксованого й мобільного) та універсальних електронних комунікаційних послуг); 2) подання повідомлення про початок здійснення діяльності у сфері електронних комунікацій; ведення згаданих реєстрів, баз даних та систем; функціонування персональних кабінетів постачальників електронних комунікаційних мереж і послуг, загальних користувачів радіочастотного спектра, постачальників радіообладнання; подання документів для отримання ліцензії на користування радіочастотним спектром, дозволів на користування ресурсами нумерації та інших адміністративних послуг регуляторного органу, передбачених Законом про ЕК; подання передбаченої Законом про ЕК регуляторної звітності та інформації; контроль повноти заповнення звітів, заяв та інших документів, необхідних для отримання адміністративних послуг регуляторного органу, передбачених Законом про ЕК; перегляд стану розгляду поданих документів; доступ до відомостей та документів, визначених законодавством; оприлюднення результатів надання адміністративних послуг; формування та подання в електронній формі запитів про надання витягів; перегляд, копіювання й роздруковування витягів із згаданих реєстрів та інших документів відповідно до Закону про ЕК; можливість здійснення оплати за надання передбачених Законом ПЕК адміністративних послуг з використанням платіжних систем через мережу Інтернет; доступ органів державної влади, постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, користувачів радіочастотного спектра, користувачів ресурсів нумерації, користувачів послуг, постачальників радіообладнання, інших заінтересованих осіб до інформації, розміщеної на електронній регуляторній платформі в обсягах та порядку, передбачених законами України; відображення в особистих кабінетах постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, користувачів радіочастотного спектра, користувачів ресурсів нумерації строку дії дозвільних документів, автоматичне позначення реквізитів документа (кольорове позначення або у будь-який інший спосіб для привернення уваги) у разі наближення законодавчо встановленого строку для його по-

новлення; зберігання, оброблення та забезпечення доступу через особистий кабінет до інформації та документів, поданих постачальником електронних комунікаційних мереж та/або послуг, користувачами радіочастотного спектра, постачальниками радіообладнання до регуляторного органу через електронну регуляторну платформу; проведення інших операцій, визначених Законом про ЕК та положенням про електронну регуляторну платформу, що затверджується регуляторним органом. Доступ до відомостей, що містяться на електронній регуляторній платформі, крім персональних даних та інформації з обмеженим доступом, здійснюється через мережу Інтернет, є відкритим, безоплатним, цілодобовим, доступним у форматі відкритих даних і має враховувати потреби осіб із порушенням зору. Відомості, внесені до електронної регуляторної платформи, захищаються відповідно до вимог законів України у сфері захисту інформації.

На захист прав учасників відносин у сфері електронних комунікацій спрямовані положення Закону про ЕК щодо системи органів, які опікуються зазначеною сферою з метою підтримання встановленого законом порядку, серед яких: 1) ***Кабінет Міністрів України***, який згідно зі ст. 5 Закону про ЕК забезпечує здійснення державної політики у сферах електронних комунікацій і радіочастотного спектра, реалізуючи передбачені зазначеною статтею повноваження; 2) ***центральний орган виконавчої влади у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра***, відповідальний (згідно зі ст. 6 Закону про ЕК) за здійснення повноважень, зокрема щодо: формування та реалізації державної політики у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра; розроблення та затвердження нормативно-правових актів з питань, що належать до його повноважень; здійснення відповідно до закону функцій технічного регулювання у сферах електронних комунікацій і радіочастотного спектра; затвердження відповідно до закону технічних вимог (технічних специфікацій) до електронних комунікаційних мереж, засобів електронних комунікацій, а також погодження державних будівельних норм у частині, що стосуються інфраструктури електронних комунікаційних мереж; розроблення та реалізація технічної політики щодо формування ресурсів нумерації, затвердження національного плану нумерації, зміни формату та структури ресурсів нумерації тощо; 3) ***Генеральний штаб Збройних сил України*** здійснює повноваження щодо регулювання у сфері користування радіочастотним спектром спеціальними користувачами (ст. 7); 4) ***регуляторний орган*** (ст. 10) здійснює (відповідно до Закону України від 05.04.2007 № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» з урахуванням особливостей, визначених Законом про ЕК) державний нагляд (контроль) за додержанням законодавства про електронні комунікації та радіочастотний спектр постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг, загальними користувачами радіочастотного спектра, а також особами, що здійснюють постачання електронних комунікаційних мереж та/або послуг без подання повідомлення про початок такої діяльності та/або користування радіочастотним спектром без отримання ліцензії та/або без визначеного законодавством присвоєння радіочастоти; забезпечує створення та функціонування електронної регуляторної платформи як її держатель, консультативну підтримку користувачів електронної регуляторної платформи у робочий час протягом робочого тижня.

На захист прав користувачів ЕКП спрямовані також і вимоги до суб'єктів господарювання, що надають ЕКП: 1) *вимога загальної авторизації* (ст. 16 Закону про ЕК) та *ліцензування* у разі здійснення діяльності з використанням радіочастотного спектра (ст. 48 Закону про ЕК): а) суб'єкти господарювання, які мають намір здійснювати господарську діяльність як постачальники електронних комунікаційних мереж та/або послуг, повинні протягом місяця від початку такої діяльності надіслати до регуляторного органу повідомлення про початок здійснення діяльності у сфері електронних комунікацій, яке надсилається шляхом заповнення електронної форми на електронній регуляторній платформі із застосуванням засобу кваліфікованого електронного підпису та має містити передбачену ст. 16 Закону про ЕК інформацію (подальше здійснення діяльності у сфері електронних комунікацій без подання повідомлення про початок здійснення діяльності у сфері електронних комунікацій забороняється); зазначені відомості протягом п'яти робочих днів

з дати реєстрації повідомлення вносяться до реєстру постачальників електронних комунікаційних мереж та послуг, який ведеться регуляторним органом в електронному вигляді (ст. 17 Закону про ЕК); у разі припинення діяльності з надання електронних комунікаційних послуг (послуги) кінцевим користувачам суб'єкт господарювання не пізніше ніж за три місяці до припинення такої діяльності повинен надати інформацію про це до регуляторного органу для оприлюднення на електронній регуляторній платформі; б) суб'єкт господарювання, який подав повідомлення про початок здійснення діяльності у сфері електронних комунікацій відповідно до ст. 16 Закону про ЕК та має намір здійснювати таку діяльність з використанням радіочастотного спектра на засадах індивідуальних прав, повинен звернутися до регуляторного органу із заявою про видачу ліцензії на користування радіочастотним спектром; 2) *вимоги до господарської діяльності* з надання електронних комунікаційних послуг та доступу до електронних комунікаційних мереж поширюються лише з дотриманням умов загальної авторизації; встановлені Законом про ЕК вимоги щодо регулювання питань: користування радіочастотним спектром та ресурсами нумерації, надання універсальних послуг; забезпечення доступу та взаємоз'єднання мереж, спільного використання фізичної інфраструктури електронних комунікацій; дотримання регуляторних зобов'язань, накладених на постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг з істотним ринковим впливом; 3) *обов'язки постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг* щодо умов загальної авторизації: надавати повідомлення про початок здійснення діяльності у сфері електронних комунікацій та інформацію про зміну даних, зазначених у ньому відповідно до Закону про ЕК; надавати передбачену законом регуляторну звітність та інформацію на запити регуляторного органу та інших органів державної влади в межах їхньої компетенції; здійснювати захист персональних даних під час замовлення та надання електронних комунікаційних послуг відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»; здійснювати захист конфіденційності електронних комунікацій відповідно до Конституції України та закону; забезпечувати прозорість у розкритті інформації для цілей забезпечення наскрізного підключення, надавати регуляторному органу інформацію, необхідну для перевірки точності такого розкриття, а також виконувати інші зобов'язання, пов'язані із доступом та взаємоз'єднанням відповідно до цього Закону; дотримуватися технічних регламентів і технічних вимог (технічних специфікацій) відповідно до закону; надавати доступ до своїх електронних комунікаційних мереж уповноваженим законом органам державної влади (їхнім посадовим особам) для правомірного зняття інформації в електронних комунікаційних мережах у випадках та порядку, встановлених законом; забезпечувати відповідно до закону передачу оповіщень про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, надзвичайного та воєнного стану від органів державної влади до населення; забезпечувати відповідно до закону зв'язок користувачів із службами екстреної допомоги та зв'язок між екстреними службами та органами державної влади, органами місцевого самоврядування під час надзвичайних ситуацій; на підставі рішення суду обмежувати доступ своїх абонентів до ресурсів, через які здійснюється розповсюдження дитячої порнографії; 4) *права постачальників електронних комунікаційних мереж і послуг* закріплено ст. 19 Закону про ЕК, зокрема: постачання електронних комунікаційних послуг та/або доступ до мереж відповідно до Закону про ЕК; отримання доступу до земельних ділянок та інфраструктури для розгортання (створення) та експлуатації електронних комунікаційних мереж; отримання та використання ресурсів нумерації з національного плану нумерації для надання електронних комунікаційних послуг та/або доступу до мереж; спільне використання інфраструктури електронних комунікаційних мереж та її елементів на договірних засадах; припинення діяльності у сфері електронних комунікацій або часткове припинення діяльності з надання електронних комунікаційних послуг або певного їхнього виду або на певній території тощо.

Гарантіями захисту прав користувачів у сфері електронних комунікацій є такі:

прозорість та можливість порівняння пропозицій постачальників ЕКП (ст. 110 Закону про ЕК), відповідно до якої постачальники ЕКП повинні: а) визначати умови надання

послуг доступу до мережі Інтернет та/або послуг міжособистісних електронних комунікацій відповідно до встановлених Законом (ст. 104 і 105 Закону про ЕК) вимог, своєчасно їх оприлюднювати та оновлювати; б) забезпечувати належну якість ЕКП (ст. 111 Закону про ЕК);

механізм захисту інтересів кінцевих користувачів у разі припинення постачальником ЕКП діяльності з надання таких послуг (ст. 124 Закону про ЕК), відповідно до якого постачальник ЕКП, який припиняє діяльність з надання ЕКП, зобов'язаний попередити кінцевих користувачів не пізніше ніж за три місяці до припинення надання ЕКП;

майнова відповідальність постачальника ЕКП за порушення прав кінцевих користувачів за ненадання або неналежне надання ЕКП (ст. 125 Закону про ЕК);

позасудове врегулювання спорів за зверненням користувачів / споживачів (ст. 123 Закону про ЕК) відповідно до порядку, що встановлюється регуляторним органом згідно із Законом про ЕК та іншими законами;

судовий порядок відшкодування завданих кінцевому користувачу збитків, майнової та моральної шкоди через неналежне виконання постачальником ЕКП обов'язків за договором про надання ЕКП.

Відповідно до положень про позасудове врегулювання спорів за зверненням споживачів (кінцевих користувачів) ЕКП (ст. 123 Закону про ЕК):

- споживач має право звернутися до регуляторного органу з приводу врегулювання спору із постачальником ЕКП з питань замовлення, отримання чи припинення отримання ЕКП;
- передбачається можливість використання одного із передбачених законом способів звернення (подання заяв, інших документів): 1) через електронну регуляторну платформу (ЄРП); 2) в електронному вигляді за допомогою електронних комунікаційних мереж із дотриманням вимог законодавства щодо електронних документів; 3) поштовим відправленням; 4) нарочним (за місцем розташування відповідного структурного підрозділу регуляторного органу);
- звернення може бути подане в рамках строку позовної давності, встановленого законом для певного виду вимог;
- обов'язковим є попереднє (перед поданням звернення до регуляторного органу) подання звернення / скарги до постачальника ЕКП; у разі надходження такого звернення без попереднього звернення до постачальника замовлення регуляторний орган направляє таке звернення постачальнику ЕКП, про що інформує споживача; у разі незадоволення постачальником ЕКП упродовж 30 календарних днів з дати отримання звернення вимог, викладених у зверненні (скарзі) споживача, або ненадання відповіді споживач направляє звернення до регуляторного органу з копіями попередніх звернень до постачальника з метою позасудового врегулювання спору;
- урегулювання спору здійснюється уповноваженою посадовою особою регуляторного органу в строк, що не перевищує двох місяців (у разі необхідності цей строк може бути подовжений на строк, необхідний для здійснення заходів державного нагляду чи експертизи);
- у процесі врегулювання спорів регуляторний орган має певні права: витребувати у сторін документи та інформацію, необхідні для з'ясування питань, викладених у зверненні; проводити заходи державного нагляду з питань спору, за наявності передбачених Законом підстав; призначати проведення експертизи щодо питань, які становлять предмет спору; залучати фахівців та експертів з відповідних питань; у разі необхідності передавати матеріали до органів державної влади, до компетенції яких віднесені відповідні питання; інші права відповідно до закону та зобов'язаний: дотримуватися принципів законності й рівності сторін, незалежності, нейтральності і конфіденційності інформації щодо споживача; ознайомити постачальника ЕКП із зверненням та вимогами споживача і надати йому можливість висловити та обґрунтувати свою позицію; поінформувати сторони про положення законодавства, що застосовуються до предмета спору; запропонувати можливість вирішення спору між сторонами шляхом мирового врегулювання; ужити заходів щодо вивчення питання та вирішення спору, зокрема за потреби внести подання щодо розгляду регуляторним органом питань, пов'язаних зі спором, відповідно до Закону про ЕК;
- про результати врегулювання спору сторони повідомляються у письмовій формі з обґрунтуванням; відповідна інформація опри-

люднюється на електронній регуляторній платформі (крім персональних даних та інформації з обмеженим доступом) відповідно до вимог, встановлених регуляторним органом.

Важливою складовою захисту прав користувачів ЕКП є антимонопольне регулювання відносин на ринках електронних комунікацій, чому присвячений розділ XII Закону про ЕК, який охоплює положення про: порядок ідентифікації та визначення ринків (ст. 81), характеристики яких можуть обґрунтовувати запровадження регуляторних зобов'язань, передбачених Законом про ЕК; порядок аналізу ринків (ст. 82) з метою визначення, чи є певний ринок електронних комунікацій таким, що підпадає під запровадження регуляторних зобов'язань, передбачених Законом про ЕК, та встановлення відповідних критеріїв;

порядок визначення постачальника мереж та/або послуг електронних комунікацій таким, що має значний ринковий вплив (ст. 83);

порядок накладення, зміни та зняття регуляторних зобов'язань, принципів їхнього застосування (ст. 84), серед яких зобов'язання щодо: прозорості (ст. 85); недискримінації (ст. 86), з роздільного бухгалтерського обліку (ст. 87); надання доступу до фізичної інфраструктури електронних комунікацій для розгортання мереж електронних комунікацій (ст. 88); надання доступу до елементів мереж електронних комунікацій та об'єктів інфраструктури (ст. 89); регулювання цін та з обліку витрат на оптових ринках (ст. 90); встановлення регуляторним органом (постійно діючим центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку України — Регулятором комунікаційних послуг) розрахункових такс за термінацію трафіка (ст. 91); заходи зі сприяння спільному інвестуванню елементів мереж надвисокої пропускної здатності (ст. 92);

функціональний поділ (ст. 93), що застосовується у разі, якщо попереднє застосування передбачених розділом XII Закону про ЕК регуляторних зобов'язань не призвело до досягнення ефективної конкуренції й усунення її порушень, існують важливі та постійні проблеми з конкуренцією на певних ринках доступу; як винятковий засіб на вертикально інтегрованого постачальника електронних комунікаційних мереж із значним ринковим впливом може бути накладене регуляторне зобов'язання забезпечувати діяльність, пов'язану з оптовим наданням відповідних послуг доступу через суб'єкта господарювання, який діє самостійно; такий суб'єкт господарювання повинен надавати послуги доступу всім постачальникам електронних комунікаційних мереж та/або послуг, зокрема й тим, що контролюються материнською компанією, на тих самих умовах, наприклад, щодо рівня цін і якості обслуговування, та із застосуванням тих самих систем і процесів;

добровільне виділення (поділу) активів вертикально інтегрованого постачальника (ст. 94);

надання постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг із значним ринковим впливом пропозицій щодо регуляторних зобов'язань (ст. 95);

особливості накладення зобов'язань на постачальника, який надає послуги лише на оптових ринках електронних комунікацій (ст. 96);

специфіку переходу постачальника електронних комунікаційних мереж із значним ринковим впливом на відповідному ринку (ринках) із застарілої інфраструктури мереж електронних комунікацій (ст. 97), що передбачає відповідне повідомлення регуляторного органу, дотримання встановленого порядку, а також можливість зняття раніше встановлених зобов'язань лише у разі виконання встановлених умов;

особливості регуляторного контролю роздрібних послуг електронних комунікацій (ст. 98).

Водночас відповідні зміни не було внесено до Закону України від 11.01.2001 № 2210-III «Про захист економічної конкуренції», як і інші важливі положення (щодо впливу на конкуренцію цифрових платформ, функціонування на ринках віртуальних підприємств, що вимагає відповідного корегування закріпленого зазначеним законом поняття «суб'єкта господарювання», впливу на конкуренцію мережевого ефекту, операцій з інтелектуальними активами, зокрема цифровими технологіями).

Технічне регулювання — важлива складова у системі правових механізмів захисту прав користувачів ЕКП, чому в Законі про ЕК приділено деякі положення: щодо визначення цього поняття (технічне регулювання у сфері електронних комунікацій — правове регулювання відносин у сфері визначення та виконан-

ня обов'язкових вимог до характеристик електронних комунікаційних мереж або окремих їхніх складових, технічних засобів електронних комунікацій або пов'язаних з ними процесів і методів проєктування, будівництва, реконструкції, технічного переоснащення та експлуатації, а також електронних комунікаційних послуг — п. 129 ст. 2; обов'язку постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг дотримуватися технічних регламентів і технічних вимог (технічних специфікацій) як однієї з умова загальної авторизації (ст. 18); щодо відповідності технічним вимогам та/або технічним регламентам як умови застосування технічних засобів електронних комунікацій та кінцевого (термінального) обладнання в електронних комунікаційних мережах, а також обов'язкової наявності у технічних засобів електронних комунікацій і кінцевого (термінального) обладнання документа про відповідність, виданого у встановленому законодавством порядку (ст. 36), та ін.

Висновки. Сфера електронних комунікацій є надзвичайно важливою для держави та її громадян, оскільки забезпечує інформаційну взаємодію як в мирний час, так і в умовах надзвичайних ситуацій і воєнного стану. Тому проблема захисту прав користувачів ЕКП, вразливість яких використовують російські окупанти на шкоду України, потребує вирішення. Спектр засобів захисту прав користувачів значний і охоплює як вимоги до суб'єктів господарювання, що діють у цій сфері, наділення уповноважених органів значними правами щодо регулювання та контролю за ринком електронних комунікацій, так щодо самих користувачів (закріплення за ними не лише прав, а й обов'язків). Водночас існує чимало прогалин у чинному законодавстві, які мають бути усунені з метою посилення захисту прав користувачів ЕКП та створення бар'єрів для зловмисників, особливо російських окупантів, що використовують інтернетні ресурси (а особливо — незахищеність більшості українських користувачів у плані кібербезпеки) як зброю проти України.

За цих умов підвищується роль права, зокрема вдосконалення чинного законодавства, з метою посилення чинних та створення нових механізмів протидії російським окупантам та захисту прав користувачів ЕКП, а відтак — і кроком до перемоги України в цій війні.

З метою підвищення рівня правового захисту користувачів ЕКП та ефективності сфери електронних комунікацій в Україні необхідно доповнити:

- Конституцію України — положеннями про цифрові права та цифрові обов'язки громадян, включно із правом на кібербезпеку та кіберзахист, а також обов'язком утримуватися від зловживання цифровими правами та цифровими можливостями;
- Кодекс цивільного захисту України — положеннями про індивідуальні кіберзахист і кібербезпеку громадян як складову системи цивільного захисту за будь-якого стану, а особливо — в умовах надзвичайних ситуацій і стану війни;
- Господарський кодекс України — положеннями про цифрові права та цифрові обов'язки суб'єктів господарювання та суб'єктів організаційно-господарських зобов'язань;
- Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» — положеннями про індивідуальні кіберзахист / кібербезпеку як складову національних кіберзахисту та кібербезпеки; визначити уповноважений орган, що має оперативно забезпечувати громадян України доступною та зрозумілою для більшості інформацією про заходи індивідуального кіберзахисту;
- Закони України «Про захист прав споживачів» та «Про електронну комерцію» — положеннями щодо передбачених Законом про ЕК правових механізмів захисту прав споживачів, включно із вирішенням спорів / конфліктів в онлайновому режимі;
- Закон України «Про захист економічної конкуренції» — положеннями щодо правових механізмів попередження зловживань на ринках цифрової економіки, включно із передбаченими Законом про ЕК.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Смартфони для пенсіонерів від Зеленського: розкрито подробиці нового проєкту. *Інформаційне агентство УНІАН*. 16.02.2022. URL: https://www.unian.ua/society/smartfoni-dlya-pensioneriv-vid-zelenskogo-rozkrito-podrobici-novogo-proektu-novini-ukrajini-11707018.html (дата звернення: 24.02.2022).
2. Відомо, чому українці так часто страждають від схем шахраїв. *ITeck*. 12.03.2022. URL: https://itech.co.ua/ru/novosty/izvestno-pochemu-ukraincy-tak-chasto-stradajut-ot-shem-moshennikov/ (дата звернення: 12.03.2022).
3. Правові засоби захисту та відновлення прав користувачів Інтернету в Україні в контексті застосування Посібника Ради Європи з прав людини для інтернет-користувачів за ред. А.В. Пазюка. Київ: ФОП Клименко, 2015. 128 с.
4. Vinnyk O., Zadykhaylo D., Honcharenko O., Shapovalova O., Patsuriia N. Economic and Legal Policy of the State in the Field of Digital Economy. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2021. Vol. 10. P. 383—392. https://doi.org/10.6000/1929-4409.2021.10.46
5. Вінник О. Право цифрової економіки. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2021. 350 с.
6. Стародуб І. Налагодження комунікацій. *Юридична практика*. № 3—4 (1256—1257). URL: https://pravo.ua/articles/nalahodzhennia-komunikatsii/ (дата звернення: 12.03.2022).
7. Вінник О.М. Захист прав споживачів у сфері електронних комунікацій. *Юридична Україна*. 2021. № 7. С. 14—24.
8. ТОП-10 положень нового Закону «Про електронні комунікації» для споживачів. *Офіційний сайт Асоціації правників України*. 19.01.2022. URL: https://uba.ua/ukr/news/8208/ (дата звернення: 24.02.2022).
9. Бакалінська О., Бакалинський О. Правове забезпечення кібербезпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 100—108. https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.17
10. Малишева Н.Р. Кібербезпека космічної діяльності та можливості її забезпечення засобами міжнародного права. *Правова держава. Щорічник наукових праць*. 2021. Вип. 32. С. 245—257. https://doi.org/10.33663/0869-2491-2021-32-245-257
11. Beck Ulrich. Risk Society: Towards a New Modernity (Theory, Culture & Society Series). Translated by Mark Ritter. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications, 1992. 264 p. URL: http://www.riversimulator.org/Resources/Anthropology/RiskSociety/RiskSocietyTowardsAnewModernity1992Beck.pdf (дата звернення: 10.02.2021).

Надійшла 12.03.2022

REFERENCES

1. Smartfony dlia pensioneriv vid Zelenskoho: rozkryto podrobytsi novoho proektu. *Informatsiine ahentstvo UNIAN*. 16.02.2022. URL: https://www.unian.ua/society/smartfoni-dlya-pensioneriv-vid-zelenskogo-rozkrito-podrobici-novogo-proektu-novini-ukrajini-11707018.html [in Ukrainian].
2. Vidomo, chomu ukraintsi tak chasto strazhdaiut vid skhem shakhraiv. *ITeck*. 12.03.2022. URL: https://itech.co.ua/ru/novosty/izvestno-pochemu-ukraincy-tak-chasto-stradajut-ot-shem-moshennikov/ [in Ukrainian].
3. Pravovi zasoby zakhystu ta vidnovlennia prav korystuvachiv Internetu v Ukraini v konteksti zastosuvannia Posibnyka Rady Yevropy z prav liudyny dlia internet-korystuvachiv za red. A.V. Paziuka. Kyiv: FOP Klymenko, 2015. 128 p. [in Ukrainian].
4. Vinnyk O., Zadykhaylo D., Honcharenko O., Shapovalova O., Patsuriia N. Economic and Legal Policy of the State in the Field of Digital Economy. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2021. Vol. 10. P. 383-392. https://doi.org/10.6000/1929-4409.2021.10.46
5. Vinnyk O. Pravo tsyfrovoi ekonomiky. NDI pryvatnoho prava i pidpryiemnytstva imeni akademika F. H. Burchaka NAPrN Ukrainy. Kyiv, 2021. 350 p. [in Ukrainian].
6. Starodub I. Nalahodzhennia komunikatsii. *Yurydychna praktyka*. No. 3-4 (1256-1257). URL: https://pravo.ua/articles/nalahodzhennia-komunikatsii/ [in Ukrainian].
7. Vinnyk O.M. Zakhyst prav spozhyvachiv u sferi elektronnykh komunikatsii. *Yurydychna Ukraina*. 2021. No. 7. P. 14-24 [in Ukrainian].
8. TOP-10 polozhen novoho Zakonu "Pro elektronni komunikatsii" dlia spozhyvachiv. *Ofitsiinyi sait Asotsiatsii pravnykiv Ukrainy*. 19.01.2022. URL: https://uba.ua/ukr/news/8208/ [in Ukrainian].
9. Bakalinska O., Bakalynskyi O. Pravove zabezpechennia kiberbezpeky v Ukraini. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2019. No. 9. P. 100-108. https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.17 [in Ukrainian].
10. Malysheva N.R. Kiberbezpeka kosmichnoi diialnosti ta mozhlyvosti yii zabezpechennia zasobamy mizhnarodnoho prava. *Pravova derzhava. Shchorichnyk naukovykh prats*. 2021. Iss. 32. P. 245-257. https://doi.org/10.33663/0869-2491-2021-32-245-257 [in Ukrainian].
11. Beck Ulrich. Risk Society: Towards a New Modernity (Theory, Culture & Society Series). Translated by Mark Ritter. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications, 1992. 264 p. URL: http://www.riversimulator.org/Resources/Anthropology/RiskSociety/RiskSocietyTowardsAnewModernity1992Beck.pdf

Received 12.03.2022

O.M. Vinnyk
Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9397-5127

PROTECTION OF THE RIGHTS OF USERS OF ELECTRONIC COMMUNICATIONS SERVICES IN WARTIME

The article raises the issue of protecting the rights of users of electronic communication services in emergencies, including war and the threat of nuclear danger caused by the seizure of Chernobyl and Zaporizhzhia nuclear power plants by the Russian occupiers. Using a number of methods of scientific knowledge: threats to users of such services are identified, relevant in all conditions (abuses of digital rights, cybercrime, monopolistic abuses in the field of electronic communications, lack of professionalism or integrity of providers of electronic communications services, defects in legal regulation spheres), as well as threats that have become especially relevant during martial law (individual cybervulnerability of the majority of Ukrainians, which the Russian occupiers use as weapons against Ukraine); the Ukrainian legislation from the point of view of protection of the rights of users of electronic communication services is analyzed; problems of legal regulation on the specified questions are revealed and ways of the it decision are offered. Universal legal mechanisms for protection of the rights of electronic communications users have been identified (mandatory authorization and licensing of radiofrequency spectrum for providers of electronic communications services, a number of related responsibilities, including compliance with technical regulation requirements; transparency of relations provided by the digital regulatory platform, system of bodies in charge of electronic communications in order to comply with the legislation on electronic communications; antitrust regulation of this area), as well as gaps in the system of protection of users' rights, namely: lack of legislation on digital rights and digital responsibilities of citizens in the Constitution of Ukraine and mentions of individual cybersecurity and cyber defence in the Law of Ukraine "On Basic Principles of Cyber Security of Ukraine". It is proposed to close gaps in legal regulation to better protect the rights of users of electronic communications services, including digital rights, among which the right to access the Internet and the right to individual cybersecurity play a particularly important role in emergencies of Russian aggression and the dangers associated with it.

Keywords: electronic communications, users of electronic communication services, digital rights, individual cybersecurity, improving legal regulation.